

Oponentský posudek na magisterskou diplomovou práci

Tereza Konrádová

Kulturní a mentální reprezentace českých hor

Vedoucí práce: PhDr. Miloslav Lapka, CSc.

Studijní obor: Kulturologie

Ústav etnologie – odd. kulturologie

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

Oponent

PhDr. Jan Vávra, Ph.D.

Katedra strukturální politiky EU a rozvoje venkova

Ekonomická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích

Shrnutí práce

Hlavním cílem práce je „analýza kulturních obsahů Šumavy a jejich mentálního uchopení“. Práce je rozvržena do čtyř částí: teoretické, metodologické, části věnované popisu Šumavy a případové studie. Autorka zdůrazňuje, že práce usiluje o „objektivní pohled“. Práce má 86 stran, včetně bohaté obrazové přílohy.

Hodnocení obsahu

1. Teoretická část

V teoretické úvodní části autorka představuje definice krajiny, vztah krajiny a divočiny, problematiku kulturní krajiny, či měnící se společenské vnímání hor. Text odkazuje k mnoha důležitým českým autorům, zabývajícím se touto problematikou (např. Václav Cílek, Igor Míchal, Karel Stibral, Miloslav Lapka, Vít Erban, Jiří Sádlo), ale i k důležitým autorům zahraničním, jakými jsou Carl Sauer nebo Christian Norberg-Schulz. Úvodní část je zdařilým vstupem do problematiky kulturní krajiny.

2. Metodologická část

V metodologické části autorka věnuje více prostoru koncepci kulturní krajiny Carla Sauera a třem krajinným strukturám v pojetí Igora Míchala a Jiřího Löwa. Právě Sauerovo dílo a české pojetí krajinného rázu, jsou hlavními oporami ve snaze autorky o objektivní pohled na krajinu. Autorka se v této části věnuje i estetickému hodnocení krajiny v podání Löwa a Míchala, jež je z hlediska estetiky jako filozofické disciplíny velmi problematické. I funkcionalistické pojetí sémantického zprostředkování mimoestetických hodnot je diskutabilní. Autorka dobře poukazuje na problém kůrovcem napadených uschlých stromů na Šumavě, které jsou často vnímány jako ošklivé a ukazuje, že pokud návštěvníci vidí rostoucí mladý les mezi uschlými stromy, přisuzují lesu vyšší estetickou hodnotu. To může naznačovat, že zkušenost s mladým rostoucím lesem mění estetické vnímání celku, na druhou stranu můžeme namítnout, že, ocitnou-li se pozorovatelé uvnitř lesa, hodnotí už něco jiného než zvenčí. Estetická literatura, především ta klasická, naopak uvažuje zejména o nutném odstupu od mimoestetických hodnot, aby došlo k estetickému prožitku. Jsem si vědom, že práce není obhajována na Katedře estetiky, chci tím jen poukázat na určitá úskalí mezioborovosti, ať už se do ní pustí kulturolog nebo estetizující lesníci a krajináři.

V závěru metodologické části autorka definuje svůj postup při popisu Šumavy, s odkazem na literaturu zabývající se hodnocením krajinného rázu. Důležité charakteristiky Šumavy dělí na přírodní (primární) a kulturní, ty pak dále na kulturně-historické (sekundární) a symbolicko-historické (tericiální).

Metodickou část považuji také za zdařilou, byť se v ní odrážejí určité problémy spojené s hodnocením krajinného rázu, především s jeho estetickou stránkou. To ovšem není chyba autorky, ale spíše problematičnost krajinného rázu jako takového. Autorce bych vytkl jen to, že stejně jako v úvodu

občas používá samotný termín „krajina“ jako protiklad termínu „divočina“, což mi, i přes snahu o vysvětlení v teoretické části, přijde mírně zavádějící.

3. Popis Šumavy

Při popisu přírodních rysů Šumavy ponechává autorka stranou geologické členění a představuje geografii hor, vegetaci (s důrazem na les a louky), hydrologické poměry, klimatické podmínky, faunu a celkové krajinné aspekty. Na přírodním popisu oceňuji fakt, že již zde autorka dokládá, jako moc jsou některé přírodní prvky (např. lesy, či louky) formovány kulturními silami. Již v této části popisu se ale objevují určité trhliny ve snaze o „objektivní“ popis Šumavy. Hovoří-li autorka na straně 25 o majestátním svažování hor, působí-li louky na člověka příjemně, protože jsou prosty temných zákoutí (s. 27) a cituje-li autorka při popisu Černého jezera Nerudovy básně (s. 28), mohu její způsob psaní ocenit, ale rozhodně jej nemohu považovat za objektivní ve vědeckém smyslu.

Kapitulu Kulturní charakteristiky Šumavy uvádí autorka stručným přehledem prehistorické a středověké kolonizace a větší pozornost věnuje období 18. a 19. století. V tomto období klade důraz na masivní těžbu dřeva a jeho dopad na změnu skladby lesa, těžbu rašeliny a zemědělství, které na Šumavě mělo podobu samozásobitelské práce na orné půdě a rozšiřující se extenzivní pastvy dobytka, jež z velké části určila Šumavský krajinný ráz, a kterou autorka hodnotí jako environmentálně šetrnou formu zemědělství. Část věnovaná 20. století stručně shrnuje vývoj v této turbulentní době s důrazem na události spojené s Druhou světovou válkou (odsun českého a po válce německého obyvatelstva) a obdobím totality (intenzifikace zemědělství na určitých plochách, spojená se zalesňováním jiných lokalit, destrukce sídel, pohraniční pásmo, ale i vyhlášení CHKO v roce 1963). Na straně 40 autorka v souvislosti s hospodářským vývojem Šumavy na konci 19. století píše o „hospodářské krizi po roce 1973“, předpokládám, že má na mysli rok 1873. Závažnější připomínka se týká současného dění na Šumavě, autorka velmi stručně naznačuje, že mezi zájmy ochrany přírody a zájmy investorů a podnikatelů jsou značné rozdíly. Vzhledem k tomu, jak moc medializované jsou současné spory okolo podoby Šumavy, bych očekával, že popisu období po roce 1989 bude věnován větší prostor než necelá jedna strana.

V úvodu kapitoly Symbolické charakteristiky Šumavy odkazuje autorka na antropologické pojetí symbolizace, jakožto základní lidské schopnosti, důležitost symbolizace pro identifikaci a orientaci v krajině (Norberg-Schulz) a sémantické zprostředkování hodnot (Löw, Míchal, Dvořák). Následně se pak zabývá symboly přírodními a kulturně-historickými. Z prvních zmiňuje například prales jako symbol divočiny (byť problematický) nebo hory jako symbol ochrany. Právě symbol ochrany (proti Němcům) nabyl na důležitosti v době národního obrození a určitým způsobem se tento symbol ochrany a hranic (byť vlastně uzavřených zevnitř) transformoval i do komunistického období. S odkazy na Sádla a Lapku uzavírá autorka tuto krátkou kapitolu konstatováním, že i lokální kultury a lokální, symbolizace zbavené, oblasti Sudet mohou znovu ožít symboly, byť ne jen pozitivními. Musím konstatovat, že tato část věnovaná symbolice Šumavy jako celku je velice zajímavá, ale také velice krátká, obzvláště ve srovnání s pasážemi věnovanými přírodním či kulturním charakteristikám. Považuji to za určitý nedostatek, protože právě v této symbolické rovině by měla ležet přidaná hodnota absolventů kulturologie, např. ve srovnání s geografy nebo historiky.

4. Vintířova stezka

Poslední část práce, zabývající se Vintířovou stezkou, je již cele věnována symbolické rovině krajiny a stezek. Autorka nás uvádí do symboliky stezek skrze odkazy na Cílka a vlastní zajímavé „desatero stezek“. V tomto místě by možná nebylo od věci uvést i další literaturu k problematice stezek a poutnictví (např. Maffesoli?). Drobný kritický poznatek bych měl k umístění autorčiny široké definice termínu „poutník“, který je vysvětlen až zde, ale pracuje se s ním již v předchozích částech textu. V životopisu Svatého Vintíře autorka velmi dobře poukazuje na paradoxy s jeho osobou spojené, ať už se jedná o jeho snahu utíkat se do divočiny a tím vlastně tuto divočinu zkulturovat nebo o jeho negativní protiněmecky orientovaný obraz v národním obrození. Autorka shrnuje znovuobnovení památek spojených se Sv. Vintířem po roce 1989, podrobně představuje 16,5 km poutní stezky (od

česko-německých hranic po Dobrou Vodu) a dále barvitě popisuje měnící se funkci stezky v průběhu času. Oceňuji i výběr konkrétního tématu, respektive lokality, pro případovou studii.

Součástí této kapitoly jsou i výsledky kvalitativního výzkumu, věnovaného vztahu člověka a krajiny, konkrétně otázce, jaké symbolické hodnoty má Vintířova stezka pro své návštěvníky. Jako metodu zvolila autorka zúčastněné pozorování kombinované s neformálními rozhovory. Chybí mi zde vysvětlení, jak bylo nakládáno s rozhovory, byly nahrávány a přepisovány nebo si autorka pořizovala pouze poznámky? Obojí je korektní, jen je vhodné to v práci sdělit. Zúčastněné pozorování pojala autorka poměrně subjektivně, respektive sebe samu pojala jako objekt, a tak se její zpráva o výzkumu věnuje především jejím pocitům a zážitkům z části poutě (včetně přijetí komunitou poutníků, mši, občerstvení apod.). Neformálních rozhovorů se zúčastnilo 39 respondentů, jako hlavní společný znak uvádí autorka to, že jsou to většinou rekreační turisté, kteří bydlí ve městě a v přírodě načerpávají síly a odpočívají. Hlubší symbolický nebo duchovní rozměr stezky či přírody je zmiňován pouze několika respondenty. Několik citací respondentů naznačuje oceňování kulturní krajiny, uvědomování si pohnuté historie šumavských obcí, ale i důraz na čistý odpočinek nebo protiněmecké nálady vůči Vintířovi. Autorka uvádí, že pro většinu respondentů nebyly informace o Vintířově stezce zásadní, přesto se ochotně pouštěli do rozhovorů a v jejich průběhu o tématu více přemýšleli.

Jak sama autorka uvádí, vlastní kvalitativní výzkum měl být jen jednou ze součástí práce, nikoli hlavním tématem, přesto si nemohu dovolit kritickou poznámku, že mohla zpracování rozhovorů věnovat větší pozornost a více prostoru v práci. Například by bylo dobré rozšířit citované výroky respondentů a kategorizovat je podle jednotlivých témat. Autorka sama naznačila, že lidé v průběhu rozhovorů začínali o tématu symbolických a duchovních hodnot stezky přemýšlet, právě toto „přemýšlení nahlas“ a vstřebávání nových informací by bylo velmi zajímavé pro kvalitativní analýzu v rámci této kapitoly.

5. Závěr

V krátkém závěru autorka shrnuje svou práci a hodnotí použité metody a teorie. Pozitivně hodnotí především přístup Carla Sauera, kritičtěji pak metodiku hodnocení krajinného rázu, především pro její subjektivní hodnotící psychologické hledisko. Autorka uznává, že stranou zůstalo estetické hodnocení krajiny, které vyžaduje znalost estetické teorie, a že i kvůli povaze a rozsahu práce se jedná spíše o základní úroveň analýzy, která ovšem může sloužit jako odrazový můstek pro další kulturologicky orientované přístupy k lokální symbolice krajiny.

V tomto hodnocení s autorkou souhlasím. Dle mého názoru by měl být v budoucnu důraz kladen především na kvalitativní výzkum v terénu (samozřejmě podložený nutnou znalostí teorie). Estetika a historické vědy se analýzou pramenů a teoretickými zkoumáním velmi zabývají, ale kvalitativní data a jejich pochopení jim zhusta chybí.

Formální náležitosti

Práce obsahuje všechny potřebné formální náležitosti, kvalitně zpracovaný seznam literatury, český i anglický abstrakt (byť by mohly být obsáhlejší), poznámkový aparát a bohatou obrazovou přílohu, jež téma práce dobře dokresluje.

Mezi drobné formální chyby patří například anglicky psané uvozovky nahoře (např. s. 32), záměna pomlčky za spojovník (s. 32 i jinde), zcela nesouvisející slovo ve větě (s. 21), nadbytečná kurzíva při jediné citaci (s. 29), „Tamtéž“ s „T“ uprostřed vět při citacích a občasné chyby v interpunkci. Tyto drobné formální chyby neovlivňují mé celkové hodnocení práce, uvádím je zde spíše proto, že jde o tradiční opakující se chyby u mnoha závěrečných prací a je dobré na ně stále upozorňovat.

Otázky k diskuzi při obhajobě

1. Autorka v práci zmiňuje, že se přidala k asi padesátce účastníků poutě v roce 2013. To je obvyklé množství nebo jsou některé ročníky poutě početnější?
2. Má smysl se snažit o objektivní hodnocení kulturně-historické a symbolické vrstvy krajiny?

Celkové hodnocení

Práce představuje zajímavou studii na téma kulturních obsahů Šumavské krajiny, sestávající se z popisu přírodních, kulturně-historických a symbolických aspektů krajiny a z doplňující případové kvalitativní studie. Autorka v práci splnila své stanovené cíle. Práci považuji za zdařilou, ovšem s několika výhradami, uvedenými v textu oponentury. V závěrečném hodnocení bych chtěl pouze zopakovat fakt, že více prostoru mohlo být věnováno symbolické rovině a kvalitativnímu výzkumu – to považuji za největší potenciální přínos práce, vzhledem ke studovanému oboru i současným znalostem Šumavy. Druhou kritickou poznámkou, jež by měla zaznít i v závěru je několikrát zmiňovaná „objektivita“ práce. Tento problém se prolíná více kapitolami, ať už se jedná o hodnotící soudy v popisné části nebo o zúčastněné pozorování v kvalitativní části. Není třeba se za každou cenu snažit o objektivitu při popisu krajiny, ale je chybou toto zdůrazňovat a zároveň nedodržovat (neboť to vzhledem k charakteru a obsahu práce v podstatě není možné).

Závěrem konstatuji, že autorka splnila všechny nároky kladené na závěrečné magisterské práce a práci doporučuji k obhajobě se známkou velmi dobře.

V Kladruzech 31. 1. 2014

Jan Vávra